

Bengt Ljungström

Tranemåla — en gård i skogsbygden under 500 år

I många regioner tenderar informationsutbudet från huvudorten att dominera. Men liksom Sverige inte bara är Stockholm och Blekinge inte bara Karlskrona, så är Karlshamns kommun inte bara centralorten. Ett exempel på detta är Tranemåla gård i Ringamåla församling, norr om Karlshamn och alldeles söder om smålandsgränsen. Där försiggår numera verksamheter som är mer kända på andra orter inom och utom landet än i Karlshamns stad.

Förutsättningen för det nuvarande är emellertid det förflutna; — därför först något om Tranemåla i gången tid.

Namnet Tranemåla

När Blekinge för ca 6000 år sedan på Litorinahavets tid fått sin ungefär nuvarande topografi, dröjde det ytterligare några tusen år innan en bofast stenåldersbefolkning etablerats. Först koloniseras kustbygden, men efter hand spred sig befolkningen längs ådalarna norrut. En senare spridningsperiod pågick mellan 1300-talet e Kr och slutet av 1500-talet. Det är under denna tid som den stora anhopningen av gårds- och bynamn på "-måla" (måla=mäta; på danska maale) tillkom i dessa trakter. Enligt vissa källor anges att under 1300-talet frigivna trälar skulle stå för en del av bosättningarna i skogsbygden. För detta talar att vissa av förleden till målanamnen anses kunna härledas till utländska, speciellt östliga personnamn. Ortnamnet "Ire", tidigare "Iremåla", skulle vara ett sådant.

Pollenanalyser från Ire i Mieåns dalgång nära smålandsgränsen visar regelbunden förekomst av pollen från odlade sädesslag, mest råg, från och med 700-talet e Kr. En liknande undersökning från Tranemåla, som ligger på vattendelaren mitt emellan Mieån och Mörrumsån visar emellertid förekomst av rågpollen först vid mitten av 1400-talet som ett tecken på begynnande åkerbruk där.

Infarten till Tranemåla södra gård.

Pollenanalys enbart är emellertid en ganska osäker metod för tidsbestämning. Det behövs både arkeologiskt material och kol-14-bestämningar som komplettering. Arkeologiska fynd från denna tid och region är emellertid mycket sparsamma. Kol-14-datering pågår, men innan den är klar får vi räkna med en osäkerhet på ca 100 år.

Landskapet som mötte de första nybyggarna vid denna tid var en ganska tät lövblandskog med ek och bok som dominerande träd. Björk fanns i växlande mängd, lind och hassel sparsamt och enstaka tallar. Denna skog var inte som skogar i våra dagar "städad", utan i verklig mening en urskog, orörd av människohand och människors husdjur.

Vem som först mätte ut ett stycke mark i dessa trakter för sig och sin familj och satte hackan i jorden för att så den råg, vars pollenkorn nutida forskare funnit några av i Tranemålas sedimentlager, det vet vi inte.

Inom området finns en sjö, som kallades "Tranesiöen", eftersom det då liksom nu fanns tranor i trakten. Den var på den tiden större än nu. Ett naturligt namn på den nya bosättningen blev då

od för tids-
kol-14-be-
denna tid
atering på-
erhet på ca

nna tid var
minerande
arsamt och
dagar "stä-
niskohand

akter för sig
g, vars pol-
edimentla-

", eftersom
tiden stör-
en blev då

"Tranesiömaala". Snart släppte man emellertid "-siö" i namnet och fick Tranemaala, eller på svenska Tranemåla. Många stavningsvarianter av namnet finns.

Tranesjön kom senare att heta Hemgölen eller Hemgylet, som det finns hundratals av. Detta framgår av ett s k jordrevningsprotokoll från 1671, där sjön benämns "Hemgölen". I N H Sjöborgs "Blekinges Historia och Beskrivning" från 1792 är den omnämnd som "Tranmålasjön". Därefter tycks sjönamnet har stabiliserats som Hemgölen eller -gylet. Från och med februari 2001 har sjön emellertid enligt beslut på Lantmäteriverket i Gävle återfått sitt ursprungliga namn. Nu heter den alltså åter efter mer än 350 år *Tranesjön*.

På 1500-talet fick både Danmark och Sverige alltmer karaktären av nationalstater. 1523 blev Gustav Vasa kung i Sverige, och 1534 blev Kristian III kung i Danmark. Kungarna ville stärka centralmakten i sina respektive länder. Därmed uppstod också ett behov att bättre definiera gränsen mellan länderna, och man beslöt 1553 att utföra en s k gränsläggning. Vid denna anlätades betrodda män från socknarna längs gränsen, som fick beskriva och vittna om gränsmärken, d v s varaktiga och tydliga formationer i naturen, t ex jordfasta stenar, klippor, sjöars utlopp (os) eller uddar, åar och bäckar. 197 sådana märken definierades utefter den 23 mil långa gränsen mellan danska Skåne och Blekinge å ena sidan och svenska Småland å den andra. Mellan gränsmärkena antogs gränsen följa en rak linje. De flesta av dessa gränsmärken är kända än i dag.

Gränsläggningen utfördes av respektive länder var för sig. År 1554 skulle listorna presenteras och fastställas vid ett möte mellan kungarna vid Älfsborg. Den svenska listan framlades i tid men danskarna var inte färdiga med sin, vilket lär ha gjort Gustav Vasa mäkta förgrymmad. Följande år var emellertid även danskarna färdiga, och gränsen kunde fastställas i enighet längs nästan hela sträckan. Men just mellan Mieån och Mörrumsån i Blekinge skilde sig uppfattningen om var gränsen skulle dras. Danskarna ville förlägga den ca två kilometer längre norrut än svenskarna.

De första ägarna

Om dateringen av den första bosättningen på Tranemåla är osäker, så har vi desto säkrare uppgifter från 1550-talet, just tack vare

gränsläggningen och dess protokoll. I det svenska protokollet från 1554 hävdas nämligen att en gränsmarkering utgöres av "Tranesjö oss" (os), d v s Tranesjöns utlopp österut. Av det danska protokollet 1555 framgår att sju gränsbönder i trakten bildade gränskommisionen. Av dessa var "gyes øern paa Tranamåla" en. Kommisionen sammanträdde på Tranemåla, som väl därför får antas ha varit en betydelsefull gård i området. Gyes (enligt vissa uppgifter Gyed) Øern är alltså den förste till namn och person kände bonden på Tranemåla. Han kan ha haft goda skäl att som dansk gränsbonde motsätta sig det av svenskarna hävdade gränsmärket Tranesjö os. Detta skulle nämligen avskära en del av hans ägor till svenskarna.

Några år senare, sannolikt vid en gränskontroll 1603, segrade den danska uppfattningen om gränsen, och Tranemåla förblev odelat. Men tack vare Tranesjö os' korta gästspel som gränsmärke har vi protokollfäst kunskap såväl om det ursprungliga namnet på den lilla sjön som om namnet på en av de första ägarna till Tranemåla.

Nyetableringen av gårdar med måla-namn upphörde i slutet av 1500-talet, och Tranemåla anses vara en av de sista bosättningarna i denna trakt. Med hänsyn till tidsosäkerheten i pollenanalysen kan vi dock inte veta om Gyes Øern var identisk med den nybyggare, som gav upphov till de första rågpollenkornen i sedimentprovet eller om det funnits andra ägare före honom.

Just under 1550-talet var det relativt fredligt mellan Sverige och Danmark. 1500- och 1600-talen var annars oroliga tider för blekingarna. Danmark och Sverige slogs om landskapet i många och blodiga krig, och bönderna opponerade sig mot höga skatter i åtminstone två stora uppror. Ett av dem var Dackefejden vintern 1542–43. Krigen fördes emellertid mest i kustbygden. Längre norrut längs gränsen var det av hävd relativt fredligt. Bönderna där var hjärtligt trötta på att med täta byten betrakta sina grannar på andra sidan gränsen än som vänner och än som fiender. Umgänge, handel och giftermål skedde över gränsen som i alla tider, och man visste kanske inte ens alltid om man för tillfället var svensk eller dansk. Ibland formaliserades dessa s k gränsfreder eller bondefreder i särskilda överenskommelser.

På 1640-talet var holländaren Arnold de Rees borgmästare i Karlshamn. Han ägde även Ålshults järnbruk vid sjön Åsnens södra ände och hyrde Huseby järnbruk vid den norra och behövde en väg för transport av brukens produkter till Karlshamn, där de

Gamla Holländarevägen går genom Tranemålas ägor och används numera som skogsbruksväg.

skeppades vidare. Han lät bygga den så kallade Hollän'darevägen (med betoningen på andra stavelsen) som den kallas med traktens språkbruk. På den fraktades sättugnar och kanonkolor till Karlshamn. Kanonkulorna transporterades vidare med båt till bland annat Danmark, och detta märkligt nog även när Danmark var i krig med Sverige. På Tranemåla finns några kanonkolor, som antagligen fallit av från fororna och hittats av gårdsfolket.

Västra Blekinge inklusive Tranemåla hörde administrativt till Sölvesborgs slott. I dess jordebok från 1583 finner vi bland många andra bönder "Suend (Sven) i Trannemalle", som alltså är nummer två i raden av Tranemålas bönder. Han hette enligt andra

Mäktiga stenmurar längs Gamla Holländarevägen vittnar om tidigare generationers odlarmöda.

källor Suend Sönnessen och omnämns sista gången 1595. Nummer tre omnämns i skattelängden 1600 och jordeboken 1604 och hette Niels Pedersön.

Släktband mellan dessa tre första bönder på Tranemåla är inte kända. Möjligen har eventuellt släktskap gått via kvinnolinjer.

Nästa ägare hette Haagen (Håkan) Mogenssen. Han bodde på Tranemåla från ca 1606 till sin död ca 1625. Sonen Jöns var då bara i tonåren, och gården övertogs av modern Gertrud. Redan nästa år övertog han emellertid halva gården från modern och 1628 även den andra halvan. Vi är därmed inne i den släkt som sedan intill våra dagar ägt gården. Jöns Håkansson brukade gården till slutet av 1670-talet och dog inte långt därefter. Han började sålunda som dansk bonde och slutade som svensk.

Jöns Håkansson hade fyra söner, varav tre slog sig ner som bönder på olika ställen i västra Blekinge. Den fjärde, Erik Jönsson övertog Tranemåla. Han var den siste som ägde hela den ursprungliga gården, och han brukade den till ca 1705. Han i sin tur hade åtta barn, fyra pojkar och fyra flickor. Han friköpte gården från kronan och delade den med sönerna. Gården kom då att bestå av flera hemman inom samma familj. Tranemåla blev därmed en by. En av sönerna, Bo Eriksson, övertog det så kallade södra hemmanet. Det är det som därefter kom att kallas södra Tranemålagården och som nu är under Tranemålastiftelsens förvaltning.

Det norra hemmanet har en mera varierad ägarhistoria. Via delningar, byten, arvskiften och försäljningar verkar det som om det år 1827 fanns två hemman utgångna från norra gården.

Laga skifte

1827 inträffade nästa viktiga händelse i oskiftade byn Tranemåla. Södra gården innehades då av nämndemannen Ola Håkansson och den norra av Måns Olsson. De var släkt med varandra sedan Erik Jönsson i början av 1700-talet delade gården med sina söner.

Den 17 september 1827 kallades från predikstolen i Asarums kyrka samtliga hemmansägare i Tranemåla och angränsande byar till sammanträde hos Måns Olsson för att överlägga om laga skiftesförrättning. Anledningen var denna välformulerade skrivelse från Måns Olsson:

«För att komma i tillfälle att odla och Rätt vårda mina ägor; anser jag mig nödsakad ödmjukast anhålla om Enskiftesdelning

af alla Ägorne till Tranemåla 5/6 hemman nr 111 Asarums Soken samt efter uppmätning och Taxering min fjärdepart från Grannarnas andellar utbruten. Och som skogen troligen miswårdas efter denna min begäran blir kunnig för Grannarna; får jag lika ödmjukast anhålla om ett witesförbud mot all skogsafbrukning intill des delningen hunnit till slut. Likasom det torde finnas nödvändigt få Förbud mot alla större tillämnade Husbyggnaders upsättande till delningens afslut, hålst Grannarne Lika med mig hafva tillräckliga hus. Till Delningens förrätande Wågar jag i Ödmjukhet föreslå få Förordnad Herr Commissions Landtmätaren J. Håkansson i Asarum.»

Efter sju sammanträden var allt uppmätt och taxerat, och i juni 1828 undertecknades skiftesöverenskommelsen. Resultatet blev att båda fick sin mark i ett enda skifte, Måns Olsson det norra med beteckningen Tranemåla 1:2 och Ola Håkansson det södra med beteckningen 1:3, numera 1:6. Varje skifte bestod av ca 500 tunnland mark varav ca 20 tunnland åker. Andelen åker har sedermera minskat betydligt. Måns Olsson fick ett år på sig att flytta alla sina hus till norra skiftet. Fisket i Svansjön förblev odelat och badstugan skulle användas "af egarna gemensamt". Man skulle också tillsammans svara för ett båtsmanstorp, där torparen hette Tranberg.

Tranemåla by bestod nu av två hemman, tolv torp som mest och inhyesesfolk. Befolkningen uppgick till ca 30 personer. Ringamåla hembygdsförening har gjort en torpinventering, varvid de flesta identifierats och markerats i terrängen. Under 1800-talets lopp kom befolkningen i byn att fördubblas, ett tecken på det ekonomiska uppsving, som bl a enskiftet bidrog till.

Ola Håkansson på södra gården var en driftig man. Han var förmögen och ägde också Svansjömåla gård, som via Västra Svansjön gränsade till Tranemåla. Han lånade ut pengar och fungerade som ortens bank. I trakten kallades han för Ola Tran.

På Tranemåla var vid denna tid boningshuset en ryggåsstuga sammankopplad med två loftsbodar. Huset låg på "Västeråkern" knappt hundra meter väster om nuvarande mangårdsbyggnad. År 1835 lät Ola Håkansson uppföra en ny mangårdsbyggnad, en så kallad framkammarsstuga i tidens stil, rödmålad med två våningar och många fönster. Det är samma hus som nu är boningshus på Tranemåla, även om det undergått betydande förändringar sedan dess.

Ola Håkansson dog 1868. Efter tre år av arvstvister och en hemmansklyvning, varvid Svansjömåla avskiljdes, övertogs den reducerade södra Tranemålagården av sonen Julius Olsson. Han gifte sig med Hanna Mattisdotter från Tostarp i Asarum. Paret bosatte sig på Tranemåla, men Hanna trivdes inte där och längtade så starkt tillbaka till Asarum att Julius Olsson 1885 köpte Stenbackagården, som blivit till salu. Dit flyttade han med Hanna. Samtidigt sålde han Tranemålagården till Berndt Forsströmsson från Hudiksvall. Därmed gick södra Tranemålagården ur släkten, men redan efter sju år återköptes den av Lars Månsson på norra gården. Det är ovisst om Forsströmsson någonsin bodde på gården, men han lät avverka skogen.

Julius Olsson hade otur även på Stenbacka. En dag på våren 1887 var han ute på en inspektionsrunda i sin skog. Han ertappade då två vedtjuvar, kom i slagsmål med dem och skadades så svårt att han avled i juni samma år.

Alltsedan nyetableringsperioden på 1400–1500-talet kan man med pollendiagrammen följa hur människornas verksamhet inverkat på landskapsbilden. Skogen blev allt glesare som följd av skogsbete, senare också som följd av uthuggning. Framför allt avverkades ek till flottans skepp och bok för pottaskatillverkning. Växter som karakteriserar det öppnare landskapet, t ex ljung blir allt vanligare. Gran finns inte förrän i början av 1800-talet men ökar sedan kontinuerligt. Än i dag finns det en "kampzon" mellan bok och gran just genom norra Blekinge. Rågpollen förekommer regelbundet med ett maximum på 1800-talet för att därefter åter minska, vilket avspeglar intensiteten av åkerbruket.

Förutom spannmål producerades vid denna tid på Tranemåla träkol, tjära, rovor, virke, lin och brännvin. Tidigare även spånadshampa. Fyra tjärdalar finns på Tranemålas marker, varav en alldeles nyupptäckt. Ett par kolbottnar har också identifierats som tecken på träkolstillverkningen, och det finns minnesmärken efter linhanteringen.

Under 1800-talet finns rester av träkol även i sedimentproven men dessa har inget med kolningen att göra utan visar att man då allmänt tillämpade svedjebruk. Detta motsvaras i gårdsarkivet från denna tid av ansöknings- och tillståndshandlingar för svedjebränning.

Varg fanns i trakten. Enligt anteckningar i gårdsarkivet från 1823 betalade Tranemåla gård tillsammans med andra gårdar en avgift för en gemensam så kallad "varggårdsinrättning" (kom-

binerad bur- och gropanläggning för vargjakt). 173 år senare den 5 januari 1996 avslöjade spår i snön att en varg åter gått över Tranemålas ägor. Den var på väg mot Småland efter att ha rivit får i Svängsta.

Till gården hörde också en kvarn. Den drevs av bäcken som rinner från Tranesjö os till Västra Svansjön. Hur länge kvarnen varit i bruk är oklart, men två kvarnstenar finns kvar.

Tranemåla gård var till mitten av 1800-talet en ganska stor skogs- och jordbruksgård i den blekingska skogsbygden och skilde sig inte nämnvärt från andra gårdar i trakten.

Från 1817 till 1880-talet fanns också gästgiveri på gården. Det låg på den s k gästgiveriplanen, strategiskt belägen och lättillgänglig från Holländarevägen. Det kunde vara intressant att undersöka vad som kan finnas i jorden av gästgiveriföremål, mynt och kanske vapen. Det är känt att det tidvis gick livligt till på gästgiveriet. Platsen tillhör numera norra gården.

Humanisten Lars Månsson

På norra gården bodde vid denna tid Lars Månsson, son till den Måns Olsson som tagit initiativet till laga skiftet 1828. Han föddes 1827 och övertog gården efter faderns död 1851 och bodde där till sin död 1904.

Om Tranemåla tidigare varit en gård typisk för den blekingska skogsbygden, förändrades detta i och med att Lars Månsson blev ägare. Han var nämligen inte bara storbonde, utan också riksdagsman och framför allt boksamlare av stora mått. Detta intresse förde in en humanistisk tradition på gården. Därtill kom att konstnären Bengt Nordenberg, som tillbringat fem barndomsår på Tranemåla som torparson, och den jämnåriga Lars Månsson utvecklade en nära

Lars Månsson, förutom bonde även boksamlare och riksdagsman, kom att prägla Tranemålagårdens fortsatta utveckling.

och livslång vänskap. Dessa för en bondgård i skogsbygden så ovanliga förhållanden har präglat Tranemåla allt sedan dess.

På den tiden var det vanligt att kvinnorna dog före sina män som följd av många barnsängar och slitet på gården. I det avseende var Tranemåla inget undantag. Lars Månsson hann med tre hustrur och fick 17 barn.

Trots sitt stora, och får man förmoda, tidsödande bokintresse försummade han inte gården. Lars Månsson var en driftig och ansvarskännande man. Som husbonde var han sträng men rättvis, krävde mycket av sina underlydande men kände sitt husbondeansvar och hjälpte gärna dem som av någon anledning kommit i trångmål. Rättaren bjöds varje söndagseftermiddag på planeringskaffe i storstugan, och det arbetsschema som fastställdes skulle genomföras till punkt och pricka av drängar, pigor och torpare.

Boksamlarvurmen började redan i barndomen, enligt traditionen sedan han av Bengt Nordenberg fått låna ett exemplar av tidsskriften "Läsning för folket" som också innehöll en bokförteck-

Boningshusets södra gavel. Bilden troligen tagen kring förra sekelskiftet eller något senare och visar arbetsfolk i skördetid, män och kvinnor strikt åtskilda. Mannen till vänster och kvinnan med barnen är troligen rättaren med familj. Lägg märke till den sommarlikt fladdrande gardinen i den öppna fönstret.

ning. Fadern Måns Olsson lär emellertid ha haft ett visst boksamlarintresse, och i hemmet fanns en del gamla skrifter, bland annat så kallade "Visingsborgstryck". Bokintresset hos Lars Månsson var kanske redan grundlagt, när han fick låna "Läsning för folket".

När boksamlarintresset väl var väckt skaffade han sig böcker på alla upptänkliga sätt. Dödsbon och auktioner var bokkällor och han körde stora lass med ved till Quidings bokhandel i Karlshamn och fick böcker som betalning.

Vid 1875 års fyllnadsväl till riksdagen blev han riksdagsman för Bräkne härad, eller "lergök", som de bönder kallades som då blev statsmän över en natt. Nu fick han tillfälle att köpa och byta böcker på antikvariat och bokauktioner i Stockholm, och han kunde rikta in samlandet mera på kvalitet och rariteter. Han hade särskilt mycket kontakter med Klemmings antikvariatsbokhandel.

Mycket av riksdagsmannaarvodet gick åt till böcker, men han äventyrade inte gårdens ekonomi, och 1892 kunde han återköpa den södra Tranemålagården från Berndt Forsströmsson. Nu var han sålunda ägare till båda Tranemålagårdarna, men bodde hela tiden på den norra, som än i dag då och då kallas "riksdagsmannagården".

Som riksdagsman var han tystlåten. Han lär ha yttrat sig tre gånger och då för att motverka införsel av spritdrycker till Sverige. Han hade eget bränneri hemma på gården!

Boksamlingen växte allt mer och kom till slut att omfatta ca 25 000 titlar, vilket motsvarade många fler böcker. Han räknade nämligen varje titel som en, även om det var fråga om ett verk med många volymer. Av utrymmes- och brandsäkerhetsskäl byggde han på gården ett särskilt bokhus för alla sina böcker. Samlingen anses ha varit en av landets största privata boksamlingar på den tiden.

Lars Månssons bibliofil-ande lever kvar ännu i våra dagar. År 1995 utkom — oberoende av Tranemålastiftelsen — en bok med titeln "En bokpassion på bondlandet" av framlidne författaren Göran Mattisson. Den beskriver med humor och känsla i en närmast prosalyrisk språkdräkt Lars Månssons boksamlande och de tragiska omständigheterna innan den stora samlingen slutligen hamnade som grundstomme i Göteborgs dåvarande stads- nuvarande universitetsbibliotek, där den fortfarande finns kvar. Samlingen innehöll en del dubletter som biblioteket sålde ut på antikvariatsmarknaden. De var lätt igenkännliga på den karakteristiska, röda stämpel med en slaga och en lie, som Lars Månsson ha-

Lars Månssons bokstämpel, som ännu i dag av och till dyker upp i antikvariats bøger.

de märkt sina böcker med. Hans sonson, Erik Larsson på Tranemåla, hade en ambition att återköpa dem. På så sätt finns åter på Tranemåla en liten spillra av Lars Månssons väldiga boksamling.

Efter Lars Månssons död 1904 drevs den norra gården vidare av änkan och hustrun nr tre, Oliva Håkansdotter och sonen Knut Larsson. 1912 såldes gården och gick därmed definitivt ur släkten.

Södra gården övertogs 1895 av en annan son, Martin Larsson, vilket antagligen varit tanken bakom återköpet av gården 1892. Martin Larsson var också en betrodd man i trakten. Han var ordförande i kommunalfullmäktige och kommunalnämnd, han var landstingsman och innehade förtroendeposter i en hel mängd olika styrelser och föreningar. Skogen vårdade han med stort intresse och han var ledamot av skogsvårdsstyrelsen. Flera diplom och medaljer vittnar om att han var en uppskattad och respekterad person.

Tranemålas moderna historia

Man kan säga att Tranemålas moderna historia börjar med Martin Larsson.

Gården övertogs efter hans död 1945 av sonen Erik, som de första tio åren drev den i kompanjonskap med brodern Folke. Erik Larsson var sedan 1930 gift med Ebba Rignell från Karlshamn. Hon var dotter till tulltjänstemannen Sven Rignell och hans hustru Helena.

Erik Larsson var den förste i raden av ägare, som inte var beroende av gården för sin försörjning. Han var egnehems- och lantbruksdirektör vid Länsstyrelsen i Karlskrona och använde gården till en början som sommarbostad. När han gick i pension 1962 flyttade han och Ebba definitivt till Tranemåla. Liksom fadern hade han ett levande intresse för skogen, som han skötte med stor omsorg.

Åren 1946–47 gjordes en genomgripande modernisering av bostaden, så att den fick det pampiga utseende som nutida besökare

Erik Larsson vid sitt arbete som lantbruksdirektör på Länsstyrelsen.

är vana att förknippa med Tranemåla gård. Elektricitet, vatten, avlopp och centralvärme installerades; telefon fanns redan innan. Köket gjordes om till matsal och av drängkamrarna gjordes ett nytt stort och för tiden modernt kök. Invändigt pryddes huset med träsniderier av olika slag. Utvändigt byggdes en altanliknande entré i nyklassisk stil med kolonner, som bär upp en balkong på andra våningen. Balkong- och trappräcken, pryddad på flaggstången och vindflöjeln på takryttaren på den ena av ladugårdarna utfördes i smide. Alla dessa utsmyckningar skapades av byggnadsingenjören och konstnären Olof Gamshög, som var medarbetare till Erik Larsson på egnahemsnämnden i Karlskrona. Invändigt pryddes en del av rummen med vägg- och takmålningar av konstnären Oskar Wickström. Några år senare målades hela huset om i herrgårdsgul färg.

År 1951 flyttade Ebba Larssons bror Thure Rignell till Tranemåla gård. Han var bankkamrer i Örebro på dåvarande Kreditbanken och tillträdde en befattning som bankdirektör på samma bank i Karlshamn. Han var intresserad av hundar och drev en kennel på gården, "Kennel Sari".

Erik Larsson månade om sin skog, Thure Rignell ägnade sig åt hundarna, och Ebba Larsson var charmant värdinna vid umgänget med de många vännerna. Alla tre hade sin glädje i de konstverk och antikviteter som samlats på gården under årens lopp.

Man levde ett gott pensionärs liv på Tranemåla.

Men tiden tar sin tribut; 1977 dog Erik Larsson, 1987 Thure Rignell och två år senare även Ebba Larsson. Hon var då nära 97 år gammal. En epok i Tranemålagårdens långa historia var avslutad.

Tranemålastiftelsen

I och med Ebba Larssons bortgång stod det klart att stora förändringar var att vänta på Tranemåla. Man visste att inga arvingar fanns och inget var känt om de gamlas eventuella planer för gårdens framtid.

Förklaring gavs i hennes testamente. Där föreskrevs att hela kvarlåtenskapen, som förutom själva gården med konst och antikviteter också omfattade ca 200 ha skog och en fastighet i Karlshamn, skulle "bilda och tillfalla en stiftelse med ändamål att främja vetenskaplig forskning". Stiftelsen skulle ha namnet "Erik och Ebba Larssons samt Thure Rignells stiftelse". I icke officiella sammanhang har den av praktiska skäl kommit att kallas rätt och slätt "Tranemålastiftelsen".

Styrelsen skulle bestå av fem personer och är nu sammansatt så att vetenskaplig, ekonomisk och skoglig kompetens är säkrad. Dessutom har alla på olika sätt haft personliga relationer till Tranemåla. Den grundliga kunskap om stiftarnas levnadsförhållanden och intressen som härigenom finns har varit ovärderlig vid utformandet av stiftelsens mål och arbetsmetoder.

Styrelsen stod nu inför tre viktiga uppgifter, nämligen att konsolidera stiftelsen ekonomiskt, att avgränsa ett lämpligt forskningsområde till vilket resurserna kunde koncentreras och att göra dessa kända och utnyttjade i den vetenskapliga världen.

Ekonomin löstes så att fastigheten i Karlshamn såldes. Dessutom såg man sig nödsakad att avyttra en del konst och antikviteter från Tranemålagården för att testamentets ändamålsbeskrivning skulle gå att genomföra. Dock såldes inte mer än att interiörens rika och särpräglade karaktär kunde i huvudsak bibehållas. Försäljningarna inbringade ett kapital vars avkastning delas ut till olika forskningsprojekt.

Tre konstverk av Bengt Nordenberg och ett av Marcus Larsson har deponerats på stadsbiblioteket i Karlshamn, där de nu kan beskådas av allmänheten.

Gården har behållits i stiftelsens ägo, vilket man visste var Ebba Larssons uttryckliga önskan. Den används till exkursioner, seminarier, planeringsmöten och andra vetenskapliga sammankomster. Forskarna kan bo där i samband med tillsynen av sina projekt i skogen eller i trakten. Skogen används dels till konventionellt skogsbruk för att täcka driftskostnaderna, dels till forskarnas fältförsök.

Docent Owe Martinsson demonstrerar fågelbärsplantagen för forskarkolleger. Notera Tranemålagården i bakgrunden,

Forskningens inriktning har uttryckts i ett tillägg till stadgarna i form av ett programuttalande:

"Stiftelsens ändamål är att främja vetenskaplig forskning. Styrelsen ser som sin huvuduppgift att utveckla stiftelsen i samklang med Erik och Ebba Larssons samt Thure Rignells tankar och idéer. Dessa är genom den nuvarande styrelsens mångåriga och nära relationer till Tranemåla väl kända. Det är sålunda välbekant att skogen låg stiftarna varmt om hjärtat. Erik Larsson har gjort sig känd för en framsynt och ekologisk syn på skogsbruket, som var ovanlig på hans tid. Det ter sig därför naturligt att främjandet av vetenskaplig forskning, varom talas i Ebba Larssons testamente inriktas mot forskning om skogen och dess livsbetingelser."

Skogsforskningen är alltså inriktad mot biologi och ekologi, men har förgrening även mot odlings- och skogshistoria och landskapsplanering.

Stiftelsen stödjer även projekt av grundforskningsnatur eftersom det allmänna forskningsklimatet för grundforskning för när-

varande är kärt. Grundforskning kan närmast sägas vara att utan nyttoaspekt beskriva verkligheten i alla dess yttringar och detaljer, medan tillämpad forskning är att i något avseende förändra verkligheten i en önskad riktning.

Det finns också möjlighet att stödja forskning med anknytning till den humanistiska tradition som finns på Tranemåla alltsedan Lars Månssons och Bengt Nordenbergs dagar. Det allra första vetenskapliga projekt som stiftelsen bidrog till var sålunda fil dr Ann-Marie Elmqvists doktorsavhandling om Bengt Nordenberg. Stiftelsen var representerad vid disputationen i Lund i oktober 1994.

Forskningscentrum

"Främjandet av vetenskaplig forskning" går i praktiken till så att varje höst utannonseras stiftelsens resurser i universitetens annonsorgan, framför allt Lunds Universitet och Sveriges Lantbruksuniversitet. I januari har ansökningarna inkommit till stiftelsen. I februari fattar styrelsen beslut om vilka som skall beviljas. Vid behov inhämtas synpunkter från utomstående vetenskaplig expertis.

För att säkra hög kvalitet krävs att de sökande är knutna till svenskt eller utländskt universitet och att de antingen är färdigutbildade forskare eller står under handledarskap av sådan. Forskningsresultaten skall redovisas i vetenskaplig publikation.

Stiftelsen bedriver ingen egen forskning.

Hittills har bortåt tre miljoner kronor delats ut i forskningsbidrag. Dessa har fördelats på totalt cirka 40 projekt. Bland dem kan nämnas "Tranemålamodellen" under ledning av professor Roland Gustavsson vid Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) i Alnarp. Det är ett flerårigt projekt om integrering av natur- och kulturvärden med ekologiska och biologiska hänsynstaganden i modernt skogsbruk.

En handbok i sjörestaurering avsedd för forna öststater planlades av en redaktionskommitté under några dagar på Tranemåla under ledning av professor Sven Björk.

Odlingsförsök med ädellövträd (fågelbär, masurbjörk och fågelbär i kombination med lönn, alm och ek) för inhemsk möbelvirkesproduktion pågår under ledning av docent Owe Martinsson, SLU, Umeå.

Studier av gränszonen mellan bok och gran har utförts av skogsforskaren Richard Bradshaw och hans medarbetare på Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.

Bland andra projekt kan nämnas pollenanalytiska studier av utmarkernas vegetation och användning i Blekinge under de senaste tusen åren. Det är resultat från dessa som använts i första avsnittet av denna artikel.

Dessutom pågår några projekt som finansieras från annat håll men där Tranemåla gård fungerar som operationsbas för fältarbeten i trakten.

Sex sovrum har moderniserats och utrustats så att tolv personer kan övernatta. Särskilt under växtperioden har denna möjlighet utnyttjats flitigt. Forskarna uppskattar i hög grad att få bo någorlunda bekvämt i en välbevarad gårdsmiljö i lugn och vacker omgivning. En bra miljö har gynnsam inverkan på arbetsglädje och kreativitet, något som inte alltid beaktas vid planeringen av deras ordinarie arbetslokaler på universitetet.

I samband med seminarier och exkursioner har många forskare under de gångna elva åren besökt Tranemåla inte bara från Sverige utan även från Danmark, Norge, Finland, Tyskland, England, Frankrike, Italien, Tjeckien, Ukraina, Polen, Lettland, Kanada, USA, Kina och Japan.

Tranemålagårdens nya roll som forskningscentrum har medfört behov av vissa anpassningsåtgärder. En föreläsningssal har inrättats i ett ca 150 år gammalt, välbevarat sädesmagasin, som därigenom åter har fått en meningsfull funktion. Professor Hartmut Roweck från universitetet i Kiel föreläser.

Samling till sommarmöte med forskare och representanter för stiftelsen.

Även grupper och enskilda med intresse för Tranemåla har varit på studiebesök, t ex Bokhistoriska Sällskapet i Lund, föreningen Bibliotekets Vänner i Karlskrona, Karlshamns lasarets konstförening och Föreningen Norden.

På en gammal släktgård som Tranemåla samlas under århundradenas lopp en ofantlig mängd handlingar av alla de slag från de trivialaste kvitton till oersättliga dokument. En grupp av duktiga ALU-arkivarbetare har under drygt ett halvt år bringat ordning och reda i denna oöverskådliga mängd. De har sorterat och samlat handlingarna i över 200 arkivkartonger, som tillsammans med annat material upptar minst 30 hyllmeter i Folkrörelsearkivet i Bräkne Hoby, där det utgör en värdefull forskningsresurs.

Bevarande av det gamla

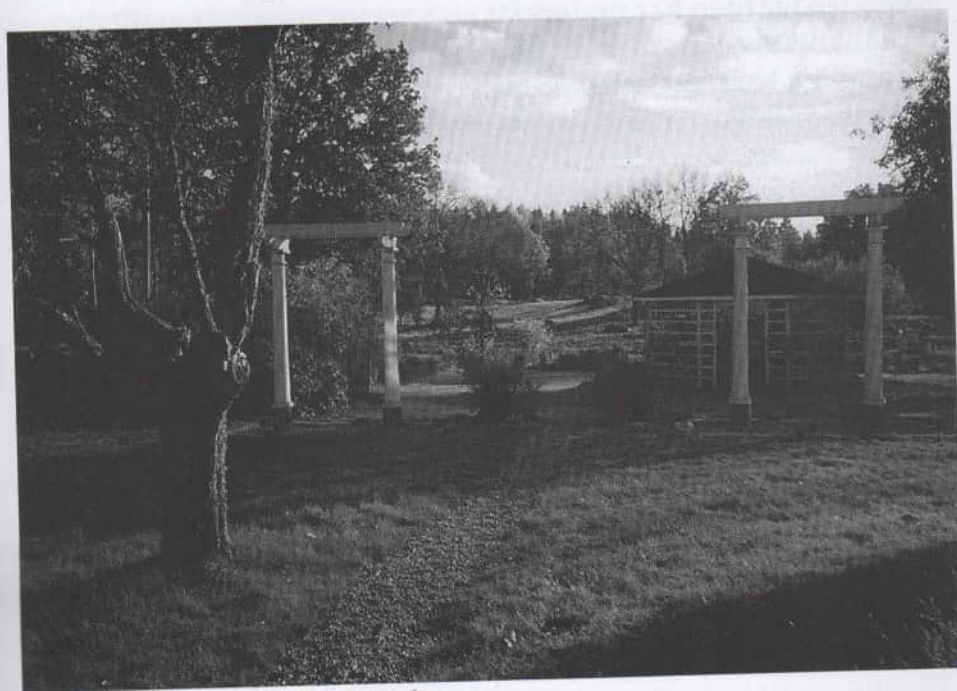
När man nu blickar ut över markerna i gårdens närmaste omgivning ser man en tilltalande bild med betande djur i öppna hagar och träd ensamma eller i små grupper. Mossbelupna stenblock av olika storlek och skepnad vittnar om inlandsisens landskapsdanande krafter. En rödmålad gammal byggnad av timmer, "potatiskällaren" kallad, lyser fram mellan hasselbuskarna. Om-

sorgsfullt lagda och på sina ställen mycket breda stenmurar vittnar om en odlarmöda som vi bekväma nutidsmänniskor knappt kan föreställa oss. På gården förvaras ännu de genialt konstruerade lyfthjälpmedel ("jättar") man använde.

En alldeles rund, muravgränsad kulle, bevuxen med höga raka ekar, ger en nästan sakral känsla. På toppen finns ett stenbord, vars skiva är den ena av de kvarvarande kvarnstenarna. Man kan föreställa sig att denna plats för tidigare generationer varit utflyktsmål med kaffekorgen om sommarsöndagarna.

En sådan öppen och harmonisk landskapsbild blir inte till av sig själv. Det behövs betande djur. Erik Larsson hade behållit en del kor, inte för mjölkens eller köttets skull, utan för att vårda hagmarkerna runt gården. Vid mitten av 1970-talet upphörde emellertid djurhållningen på Tranemåla. Betet arrenderades ut till granngården, men djuren var för få för att i längden hålla markerna öppna. På senare år har emellertid antalet betesdjur ökat med hjälp av EU-bidrag. Tack vare detta och ett intensivt röjnings- och restaureringsarbete har hagarna kunnat återställas.

En damm har anlagts i ett sankt område nära magasinet/föreläsningslokalen. Förhoppningen är att grodor, paddor och andra

Utsikt från trädgården söderut mot hagarna.

Tranemålagården hösten 1998. Dammen är anlagd för att gynna den vattenbiologiska mångfalden.

vattenberoende djur skall finna den attraktiv och slå sig ner där. Även trädgården har undergått en varsam anpassning till de nya förhållandena, varvid man vinnlagt sig om att bibehålla dess ursprungliga karaktär och stildrag.

Utanför hagarna finns skogen, ännu så länge mestadels gran, men också ek, bok och tall i olika blandningar. Ett karakteristiskt inslag är de omkring 130 år gamla jättestora furorna, som finns jämnt utspridda över hela fastigheten och som var föremål för Erik Larssons särskilda omvårdnad. Skogsbruket är inriktat på att successivt ersätta granskogen med lövträd, och det finns planteringar med bl a ek, björk och lind förutom de tidigare nämnda försöksodlingarna med fågelbär och masurbjörk.

Forskning om "skogen och dess livsbetingelser" kräver ett ömsesidigt hänsynstagande mellan forskning och skogsbruk; för stiftelsen gäller det att inte göra skogen ointressant för forskarna genom ett alltför produktionsinriktat skogsbruk och för forskarna att inte påverka skogsbruket så mycket att de sågar av den gren de sitter på.

"Utan materiell odling ingen andlig", konstaterar fil dr Agnes Wirén i en artikel om Tranemåla i Hushållningssällskapets Tidskrift 1983. Hon förutspår där att så länge skogen kan ge levebrödet, kommer det att finnas människor på Tranemåla. Och så har det blivit. Även i våra dagar blomstrar såväl materiell som andlig odling på Tranemåla, och det finns människor där som strävar efter att förverkliga Erik och Ebba Larssons samt Thure Rignells tankar och idéer.

TRANEMÅLA

Erik och Ebba Larssons
samt
Thure Rignells Stiftelse

Ägarlista för Tranemåla, Södra gården

Ägare:	Tid som ägare:
Gyed Øern	1554
Suend Sönnessen	1583
Niels Pedersön	1600–ca 1606
Haagen Mogenssen	ca 1606–ca 1625
Jöns Håkansson	1626–ca 1680
Erik Jönsson d 1721	ca 1680–ca 1705
Friköp från kronan	
Hemmansklyvning	
Bo Eriksson	ca 1705–1731
Jöns Bosson f 1716	1731–
Håkan Jönsson f 1753	–1822
Ola Håkansson "Tran"	1822–1868
Laga skifte	1828
Arvskifte	1868–1871
Julius Olsson d 1887	1871–1885
Berndt Forsströmsson	1885–1892
Lars Månsson d 1904 (även norra gården 1851–1904)	1892–1895
Martin Larsson	1895–1945
Erik Larsson	1945–1977
Ebba Larsson (hustru t föreg)	1977–1989
Erik och Ebba Larssons samt	
Thure Rignells stiftelse	1989–

Tryckta källor

Göran Hallberg	Ortnamn i Blekinge. Uppsala 1990.
Bertil Ohlsson	Om karlshamnstraktens ortnamn. Karlshamn 1963.
Bertil Ohlsson	Om by- och gårdsnamn i Asarums kommun. Karlshamn 1963.
Bertil Ohlsson	Ortnamnen i Blekinge län, del II Bräkne härad. Lund 1971.
Per Sjögren / Leif Björkman	Ires utmark genom tiderna. Blekinges Natur, årsbok 2000.
Leif Björkman	Pollenanalys av två lagerföljder från Tranemåla utmark i Blekinge. Rapport från Kvartärgeologiska avdelningen, Lunds Universitet 1999–2000.
Leif Björkman	Pollenanalys av två lagerföljder från Ire utmark i Blekinge. Rapport från Kvartär- geologiska avdelningen, Lunds Universi- tet 2000.
N H Sjöborg	Blekinges Beskrivning. 1792.
Ingemar Lönnbom	Från Danmarks vedbod till Sveriges trädgård. Karlskrona 2000.
Bertil Karlsjö	Skånes och Blekinges riksgräns. Lund 1995.
Göran Mattisson	En bokpassion på bondlandet. Lund 1995.
Helen Petersson	Stenbacka Gård. Asarumsdalen 1998.
C M Rosenberg	Geografiskt-Statistiskt Handlexikon öfver Sverige 1883.
—	Vår bygd i gången tid. Karlshamn 1971.

Roland Gustavsson	Tranemålamodellen. Blekinges Natur 1993.
M Eiselttovà/S Björk m fl	Restoration of Lake Ecosystems — a training handbook. IWRB Publication 32, 1994.
O Martinsson / P Kvillemo	Odlings- och proveniensförsök med fågelbär. Arbetsrapport 81, Sveriges Lantbruksuniversitet Umeå 1994.
Richard Bradshaw	Natural forest dynamics at Tranemåla. Delarbeten i slutrapport för programmet för sydsvenska skogsvetenskap 1988– 1999. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
Leif Björkman	Bokens och granens historia i Siggaboda naturreservat i sydligaste Småland. Svensk Botanisk Tidskrift 92, 1998.
Wirén Agnes	Tranemåla. Blekinge läns Hushållningssällskaps Tidskrift 1983.
—	Karlshamns Allehanda. 1996-01-04.

Andra källor

P Frödholm / M Hasselgren	Tranemåla gårdsarkiv, arkivförteckning 1994.
—	Ringamåla Hembygdsförening utredningsmaterial.
—	Muntliga uppgifter från Nils Elmqvist och Per Ove Olsson.
Kartor	Mejer-Hoffmans karta över Blekinge 1650- talet. Petter Geddas karta över Blekinge 1684. Skifteskartor över Tranemåla 1828 och 1870. Generalstabskartan 1875, Karls- hamnsbladet.